

Виходить, сьогодні переглянути у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути ухвала або рішення суду, якими остаточно закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судовий наказ – судом, який їх ухвалив.

Проаналізувавши усе вищевикладене, можна зазначити: відсутність законодавчо закріпленого, чіткого визначення у цивільному процесі такого поняття, як «нововиявлені обставини», є причиною неправильного розуміння та нечіткого розмежування усіх обставин, котрі підпадають під цю категорію та мають вагоме значення на будь-якій зі стадій судового розгляду справи. Адже такі визначення, як нововиявлені обставини, нові обставини та нові докази переплітаються одне з одним і мають дуже тонку границю розмежування, на яку впливає момент виявлення того чи іншого факту.

Можна впевнено стверджувати, що жодне із законодавств у нашому сьогоденні не в змозі врахувати все багатоманіття суспільних відносин, які потребують правового регулювання. Відтак прогалини у законодавстві зумовлені такими причинами:

1) невмінням законодавця передбачити появу нових життєвих ситуацій внаслідок розвитку суспільних відносин;

2) невмінням законодавця відобразити в нормативних актах всієї багатоманітності життєвих ситуацій, які потребують правового впливу, тощо.

Отже, такі недоліки законодавства є негативним фактором правозастосування, що пов'язується з наявністю причин, які мають об'єктивний характер чи є суто суб'єктивними. Вирішенням цього може бути застосування аналогії закону, тобто вирішення справи на підставі закону (нормативного припису, який регулює аналогічне, найбільш близьке правове відношення), котрий регулює схожі з неурегульованими суспільні відносини. Можливе застосування міжгалузевої аналогії – це вирішення ситуації на підставі норм, які містяться у спорідненій галузі законодавства.

Можна зробити **висновок**, що нововиявлені обставини – це факти об'єктивної дійсності, що залишилися невідомими заявнику та суду під час розгляду справи, які мають суттєве значення для вирішення справи, достовірно встановлені особливим процесуальним способом і є такими, що вказують на незаконність і необґрунтованість судових рішень, які набрали законної сили. Необхідно знаходити відмінності та дуже чітко розрізняти нові докази та докази, якими підтверджуються нововиявлені обставини, тому що нові докази не можуть бути підставою для перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Перегляд діючого законодавства, усунення прогалин і колізій є обов'язком правотворчих органів. Усе це можливе завдяки застосуванню аналогії, але вона є лише способом подолання прогалин у законодавстві, які остаточно не ліквідуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поняття ново виявлених обставин у цивільному процесі. 2018. URL: https://studwood.ru/1426670/pravo/ponyattya_novoviyavlenih_obstaviv_u_tsivilnomu_protsezi.
2. Нововиявлені обставини та новий доказ, відмінність їх правозастосування. 2017. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf_civil-prav/Vasilyev_S_V_Osoblivosti_rozglyadu.pdf.
3. Поняття нових та нововиявлених обставин: їх співвідношення. 2018. URL: <http://mylektsii.ru/5-86385.html>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: станом на 04 листопада 2018 р. / Верховна рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/T041618.html.

УДК 347.43(477)

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ВІДСТУПНОГО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

PLACE AND MEANING OF THE RETREAT IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE

Рассказова В.В.,

старший викладач кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена питанням визначення та теоретичного обґрунтування місця відступного як самостійної, порівняно нової підстави припинення зобов'язання у цивільному праві України та з'ясування значення вказаної юридичної конструкції для науки цивільного права та практики його застосування учасниками цивільно-правових відносин. Автором обґрунтовано висновок про самостійність та особливу характеристику відступного у системі підгалузі зобов'язального права, важливість вказаного інституту для врегулювання зобов'язальних правовідносин на засадах юридичної рівності та свободи договору.

Ключові слова: відступне, припинення зобов'язання, заміна предмета зобов'язання, місце відступного, значення відступного.

Статья посвящена вопросам определения и теоретического обоснования места отступного как самостоятельного, сравнительно нового основания прекращения обязательства в гражданском праве Украины и выяснения значения указанной юридической конструкции для науки гражданского права и практики его применения участниками гражданско-правовых отношений. Автором обоснован вывод о самостоятельности и особой характеристике отступного в системе подотрасли обязательственного права, важности указанного института для урегулирования обязательственных правоотношений на принципах юридического равенства и свободы договора.

Ключевые слова: отступное, прекращение обязательства, замена предмета обязательства, место отступного, значение отступного.

The article is devoted to the questions of determination and theoretical ground of place retreat as an independent, comparatively new reason of stopping of obligation in civil law of Ukraine and ascertaining the meaning of the indicated legal structure for the science of civil law and the practice of its application by the participants of civil legal relations. The author substantiates (makes) the conclusion about the independence and special characteristics of the retreat in the system sub-branch of obligatory law, the importance of this institution of law for the settlement in the modern conditions of obligation legal relationships on the basis of legal equality and freedom of contract.

Key words: retreat, cessation of the obligation, replacement of the subject of the obligation, place of the retreat, meaning of the retreat.

Постановка проблеми. Проблематика правової регламентації передання відступного, з'ясування правової природи й особливостей практичного застосування учасниками цивільних правовідносин цієї юридичної конструкції, а також розмежування відступного від інших підстав припинення зобов'язання викликають інтерес у представників наукового середовища та юридичної практики. Питанням особливостей припинення зобов'язання переданням відступного присвячені наукові праці таких вчених, як О.С. Яворська, Є.В. Падун, А.В. Коструба та ін. Окремі аспекти припинення зобов'язання переданням відступного висвітлені у дослідженнях А.М. Блашука, Т.В. Боднар, О.Я. Кузьмича, О.І. Міхно, І.Й. Пучковської, Ф.А. Шимка та ін.

Значну увагу дослідників до відступного можна пояснити, по-перше, тим, що ця підстава припинення зобов'язання була запроваджена в цивільне законодавство порівняно нещодавно, лише з прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р. (далі – ЦК України) [1], і є мало дослідженою в юридичній науці і, по-друге, особливостями юридико-технічного способу його законодавчого закріплення в ЦК України, що породжує неоднозначне розуміння сутності відступного та різну практику відповідного правозастосування.

Водночас не менш важливі для науки цивільного права та практики його правозастосування питання визначення місця і значення відступного як порівняно нового способу припинення зобов'язання у сучасній цивілістиці залишаються малодослідженими. З огляду на це метою нашої розвідки є теоретичне обґрунтування місця та значення відступного у цивільному праві України, що забезпечить становлення єдиного розуміння сутності цієї юридичної конструкції та закладе підґрунтя для подальшого вдосконалення практики застосування механізму передання відступного як підстави припинення зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс УРСР від 1963 р. [2] не передбачав такої підстави припинення зобов'язання, як передання відступного. Натомість ЦК України досить лаконічно регламентує питання передання відступного, вказуючи лише на те, що зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторові відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки та порядок передання відступного встановлюються сторонами (ст. 600 ЦК України). Відтак передача відступного є одним із самостійних способів припинення цивільного зобов'язання виключно за волею сторін і передбачає заміну первісного предмета виконання іншим, що має на меті припинення первісного зобов'язання. З аналізу вказаних правових норм випливає, що застосування відступного не містить обмежень щодо виду зобов'язань, не залежить від наявності чи відсутності порушення зобов'язання, а обов'язковою вимогою є узгодження розміру, строків і порядку передання предмета відступного.

Вказана норма закріплена в Главі 50 «Припинення зобов'язання» Розділу I «Загальні положення про зобов'язання» Книги п'ятої «Зобов'язальне право». Вказана глава не містить визначення поняття «припинення зобов'язання», натомість у ній закріплено найбільш поширені у практиці підстави припинення зобов'язання як невичерпного переліку, адже ст. 598 ЦК України передбачає, що зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, передбачених договором або законом. У доктрині цивільного права загалом панує єдиний підхід до розуміння припинення зобов'язання: 1) погашення внаслідок дії правоприміняючих юридичних фактів прав і обов'язків сторін, що становлять його зміст [3, с. 419]; ліквідація з передбачених законом або договором підстав існування суб'єктивних прав і обов'язків, що складають його зміст [4, с. 240]. О.І. Міхно припинення зобов'язання в загальному вигляді визначає як «припинення (ліквідацію,

скасування) прав та обов'язків суб'єктів зобов'язальних (договірних або недоговірних) правовідносин на майбутнє через суб'єктивні чи об'єктивні підстави» [5].

ЦК України у ст. 509 закріплює загальне визначення зобов'язання як правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Тож із аналізу правових норм Глави 50 ЦК України та з огляду на закріплення їх у Розділі I «Загальні положення про зобов'язання» слід зробити висновок, що вказані підстави за своєю природою є загальними для різних видів зобов'язань і підлягають застосуванню з урахуванням спеціальної регламентації та виняткових особливостей різних видів зобов'язальних правовідносин, які визначають умови, порядок і можливість застосування цього способу припинення зобов'язань.

Сукупність норм цивільного права, що регламентують увесь спектр питань виникнення, існування та припинення зобов'язальних правовідносин, складають зобов'язальне право, якому відводиться різне місце в системі цивільного права: 1) зобов'язальне право визнається інститутом цивільного права [6, с. 14] або 2) однією із найбільших підгалуздей цивільного права [7, с. 8]. З огляду на широке коло юридичних інститутів, котрі у своїй сукупності та взаємозв'язку регулюють вагому сферу цивільних правовідносин, які виникають у зв'язку з оборотом матеріальних та інших благ, дотримуємося думки, що зобов'язальне право є підгалуззю цивільного права.

Зрозуміло, що правові норми, які визначають питання припинення зобов'язання, формують систему підстав припинення відповідного правовідношення і є складовою частиною підгалузі зобов'язального права, про що також свідчить визначений законодавцем порядок групування відповідних норм. Закріплення у національному цивільному законодавстві відступного вимагає відповідно визначення місця цього інституту у системі підстав припинення зобов'язання.

Зокрема, у юридичній літературі висловлюється думка, що передання відступного поряд із новацією, прощенням боргу, зарахуванням тощо є різновидами, випадками припинення зобов'язання за домовленістю сторін (ст. 604 ЦК), адже вказані підстави об'єднує обов'язкова вимога – досягнення домовленості [5, с. 4]. Доцільним також визнається закріплення норми про відступне в ст. 604 ЦК, яка передбачає випадки припинення зобов'язання за домовленістю сторін [8, с. 12].

Дійсно, настання певних підстав припинення зобов'язання залежить від волі сторін, проте необхідність досягнення згоди, на нашу думку, є критерієм класифікації підстав припинення зобов'язання й ознакою відповідної групи підстав.

Вважаємо, що відступне є автономною підставою припинення зобов'язання, з притаманними їй особливими сутнісними ознаками, а не видом чи складовою частиною припинення за домовленістю, про що також свідчить обґрунтований порядок і техніка нормативного закріплення вказаної підстави, зокрема законодавець закріпив відступне окремим положенням (ст. 600 ЦК України). Припинення зобов'язання за домовленістю сторін (ч. 1 ст. 604 ЦК України) є окремим випадком ліквідації юридичних зв'язків між сторонами, наприклад, договір про надання послуг може бути розірваний, у т. ч., за домовленістю сторін, якою може визначатися порядок і наслідки розірвання договору (ст. 907 ЦК України). Вказуючи на угоду сторін як відокремлену підставу припинення зобов'язання, В.М. Косса обґрунтовано зазначає, що сторони можуть припинити зобов'язання на власний розсуд (за винятком випадків, коли в основу цивільно-правового зобов'язання

покладено нормативний припис, обов'язковий для сторін). Мотиви угоди про припинення зобов'язань значення не мають і можуть мати різноманітний характер: втрату інтересу обох сторін до виконання зобов'язання, зміну економічної ситуації тощо [9, с. 181–182].

Припинення цивільного зобов'язання переданням відступного за угодою сторін є яскравим прикладом диспозитивності та приватної ініціативи в цивільно-правових відносинах і дозволяє сторонам незалежно від виду зобов'язання (договірної чи недоговірної), характеру поведінки сторін щодо реалізації прав і виконання обов'язків, що становлять зміст основного зобов'язання, орієнтуючись на власні інтереси, на основі вільного волевиявлення, узгодивши розмір, строки і порядок передання відступного, припинити у вигідний для себе спосіб небажаний юридичний зв'язок.

Запровадження в цивільне законодавство такої юридичної конструкції забезпечує реальне втілення особливих рис цивільних правовідносин: юридичної рівності усіх учасників відносин, їх вільного волевиявлення та майнової самостійності. Безумовно, використання відступного демонструє реалізацію такої фундаментальної засади цивільного права, як свобода договору. Так, законодавець не обмежує сторони у виборі предмета відступного, закріплюючи невичерпний перелік майнових цінностей як відступного (рухомі, нерухомі речі, майнові комплекси підприємств, майнові права і навіть виконання робіт, надання послуг); застосування відступного допускається для припинення будь-яких зобов'язань і на будь-якій стадії розвитку зобов'язальних правовідносин.

Саме з урахуванням вказаних особливих сутнісних ознак відступного сторони зобов'язання мають можливість вирішити питання про припинення правових

зв'язків між собою, уникнувши можливих втрат, та у випадках, коли застосування інших підстав припинення зобов'язання з огляду на зміст зобов'язання суперечить чинному законодавству або інтересам однієї / обох сторін (наприклад, коли застосування новації або зарахування є неможливим, а прощення боргу – недоцільним тощо).

Тобто, припинення зобов'язання за угодою сторін внаслідок передання боржником кредиторі відступного є гнучким інструментом як ефективного врегулювання цивільно-правових відносин, так і захисту прав і законних інтересів боржника і кредитора на момент досягнення угоди про припинення зобов'язання у такий спосіб, що полягає у виборі вигідної для обох сторін динаміки цивільного зобов'язання. Так, із досягненням угоди про передання відступного первісний кредитор має право вимагати передання предмета відступного й, одночасно, позбавлений права вимагати від боржника виконання первісного обов'язку, а боржник зобов'язаний виконати обов'язок, визначений договором про відступне, і позбавляється первісного обов'язку. Досягнення угоди про передання відступного без передання його предмета автоматично не припиняє існування основного зобов'язання, що надає можливість сторонам повернутися до виконання первісного зобов'язання.

Висновки. Передання відступного за угодою сторін є самостійною підставою припинення зобов'язання. З огляду на притаманні цьому інституту особливі риси, застосування сторонами відступного є яскравим прикладом диспозитивності та реалізації принципу свободи договору як фундаментального принципу цивільного права та гнучким інструментом як ефективного врегулювання цивільно-правових відносин, так і захисту прав і законних інтересів боржника і кредитора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2016 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Цивільний кодекс Української РСР: Закон від 18 липня 1963 р. № 1540-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
4. Яновицька Г.Б., Кучера В.О. Цивільне право України: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
5. Міхно О.І. Припинення договору за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 23 с.
6. Мазур О.С. Цивільне право України: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
7. Цивільне право: підручник у 2 т. Т. 1 / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатеевої, В.Л. Яроцького. Х.: Право, 2011. 656 с.
8. Блащук А.М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 20 с.
9. Коссак В.М. Проблеми припинення зобов'язань у Цивільному кодексі України. Наукові праці. Т. 69. Вип. 56. С. 179–183. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-32.pdf.